

A MAGYARSÁG NÉPRAJZI CSOPORTJAI

Írta

GUNDA BÉLA

1. A magyarság ősi néprétegét, az ú. n. magyar-ugorságot kb. időszámításunk kezdetén a Volga könyökétől keletre, a Káma és Bjelaja folyók alsó vízvidékén elterülő ugor őshazából a népvándorlás egy korai hulláma elsodorta legközelebbi nyelvrokaininktól: a voguloktól és osztyákoktól. A magyarok déli irányba mentek s a keletről előretörő bolgár-törökség politikai és gazdasági hatalmába kerülve velük vérségileg összekeveredtek s jórészt átvették azoknak a földrajzi viszonyoktól is rájuk kényszerített műveltségi formáját. A vogulok és osztyákok a XI—XII. században, de lehet, hogy már előbb is, átköltöztek az Ural hegység keleti oldalára az Ob északi és az Irtis folyó vízvidékére és új hazájukban ősszibériai, eszkimoid jellegű népbe olvadtak bele. Közel kétezer év után elsősorban nyelvünk szerkezete, szókincsünk bizonyos rétege (*eb, vaj, ház, apa, anya, szem*, stb.) emlékeztet arra, hogy egykor velük éltünk a mai Keletoroszország földjén.

A vadászattal, halászattal foglalkozó magyar-ugorság a bolgár-török vérkeveredéssel, politikai és gazdasági szervezettel *magyarrá* formálódva, mint harcos lovas nomád nép jelenik meg a dél-orosz sztyeppéken s vesz részt az európai történelem alakításában. A földművelést szláv rabszolgákkal végezteti, velük halásztat; a magyarság inkább állatait (ló, szarvasmarha, sertés, juh) gondozza, melyek számától nemcsak gazdasági helyzete, hanem politikai hatalma és ereje is függ. Műveltségének szellemi alapjait

az ázsiai nomád népeket jellemző formák határozzák meg: a származástudatához tartozó totemizmus, a lóáldozat különböző formája, a lovas temetkezés, a karizmatikus uralkodói intézmény, a sámánság szerepe, stb. Az ázsiai nomádság világelképzelése él benne, amely nemcsak szellemi alkatát, hanem népeket organizáló, területeket foglaló politikai hajlamát is befolyásolja.

Műveltségének, társadalmi és politikai alkatának megfelelően szállja meg a magyarság a IX. század végén a Kárpátok medencéjét. Ott települ le, ahol állatainak jó legelőterületet talál; így a Dunántúl keleti részén, a Kis- és Nagyalföldön, az erdélyi Mezőségeen. A homokos területeket lehetőleg elkerüli s nem nyomul be az aljnövényzetnélküli bükkerdők területére sem.

A honfoglaló magyarság műveltségének képét lényegileg egységesnek kell tartanunk. Nemcsak a honfoglalás idején érvényesültek benne a nomád vonások, hanem még a későbbi századokban is. Mindezek természetesen a kereszténység meggyökeresedésével, az új társadalmi, gazdasági formák és intézmények (nemesség és jobbágyosság, királyi birtokok, stb.) kialakulásával, a német és szláv érintkezésekkel, fokozatosan halványulnak. A műveltség néprajzi értelemben is az európai formákhoz igazodik, a földrajzi, társadalmi viszonyoknak megfelelően tagolódik, alakul, de a felszínen a mai napig elő-előbukkan ősi műveltségünk egy-egy darabja s népi magatartásunkban megnyilvánulnak a keleti erők.

Népi műveltségünk alakulási folyamatát ma még részleteiben nem ismerjük. Így néprajzi csoportjaink bemutatásánál történeti szempontokat alig érvényesíthetünk. A legtöbbször meg kell elégednünk a mai helyzet felvázolásával. A nehézséget fokozza az, hogy a nép és műveltség alakulása nem párhuzamos egymással. A politikai események miatt a magyarság száma egy-egy területen nem egyszer megritkult, a magyar tájat idegen telepesek foglalták el. De a tájban a régi műveltségi elemek, formák mégis fennmaradtak. Népeket, népcsoportokat éltek és élnek túl. A műveltségi határok és néphatárok gyakran keresztezik egymást s nem haladnak mindig egymást fedve a nyelvi, nyelvjárási és rassz határokkal. Éppen ezekből a jelenségekből adódó kérdések nyitottak meg szinte beláthatatlan kutatási távlatokat a legmodernebb néprajzi törekvésnek, a kultúrformáló-

giának. Mielőtt azonban néhány idetartozó kérdésre rátérnénk, lássuk a magyar föld népcsoportjainak elhelyezkedését, úgy ahogy az ma kibontakozik előttünk.

2. Földrajzi, történelmi, gazdasági és társadalmi okok következménye, hogy a magyar népi műveltségben belül bizonyos színfoltokat, jellegzetes területeket láthatunk, ethnikai csoportokat különböztethetünk meg. Egyik terület viseletével, a másik építkezésével, faluformáival tűnik ki. Egyik helyen gazdag népművészetet, himzéseket, faragásokat találunk, míg másutt az ünnepi szokások élnek elevebben. Általában a magyarságnál is azt vehetjük észre, hogy a zártabb földrajzi területen élő népcsoportok (palóc, székely, stb.) jobban őrzik hagyományait, mint a forgalmas útvonalak, ipartelepek hatáskörében fekvő falvak. Noha itt is vannak kivételek. Több néprajzi jellegzetességet találunk a pásztorok, mint a földművesek között. Különösen becses néprajzi anyag tárul elénk azokban az erdélyi székely falvakban, amelyeknek népe a hegyek közé zárva erdei munkával, felfeldolgozással foglalkozik. Igen gyakran a vallási viszonyok is hatással vannak a néprajzi állapokra: a róm. kat. falvakban elevebben élnek egyes ünnepnapokhoz fűződő szokások, mint a protestáns vidékeken. Tapasztalhatjuk, hogy a vallási viszonyok őriznek meg bizonyos néprajzi jelenséget: pl. az Alföld északi részének görög katolikus magyar falvaiban az olajjal készített böjti eledellekkel a főzés-sütés tudományának sokkal több ősi emléke konzerválódott, mint a görög katolikusok között élő protestánsoknál. Természetesen az általános gazdasági helyzet is nagyon befolyásolja a néprajzi jellemvonások alakulását, változását. A szegénységnek kevésbé van alkalma és módja arra, hogy megszabaduljon hagyományos kultúrjavaitól (noha gyakran lelkileg már elszakadt tőlük), mint a módosabb parasztságnak. Különösen a múlt századvégi gazdasági fellendülés okozta a színes, gazdag népviseleti szigetek (Sárköz, Kalocsa vidéke) kialakulását. Az ősi jellegű ruhadarabok átalakultak, színesebbek lettek, de természetesen az ünnepi viselet s nem a munkaruhák. Az anyagi műveltség változásával nem minden esetben jár együtt a szellemi hagyományok pusztulása, átalakulása. Általában azt látjuk, hogy a szellemi hagyományok sokkal szorosabban kap-

csolódnak a parasztság lelkivilágához, egész életformájához, mint az anyagi kultúrájuk. Az a paraszt, ki már modern vasekével szánt, kinek többszobás lakása van s rádió mellett ül a gazdakörben, szántás közben még szívesen végez olyan varázscselekményeket, amelyek a bő termést biztosítják s új, modern házának építésénél sem felejtkezik el az építőáldozat valamilyen enyhébb formájának alkalmazásáról. Természetesen napról-napra mindjobban láthatjuk a régi és az új világ összetalálkozását, amelynek talán legzebb példája az, amikor a magyar földműves újságot olvas, gazdasági szakkönyvek vannak az asztalán, bátorhangú politikai szónoklatot mond, de azért még a lakodalmakban ősi rigmusokat szaval, s újjongva vesz részt a pogány eredetű szertartásokban, amelyek nélkül életét színtelennek és fakónak érezn.

Az *Ormányság* Baranya megyének tölgyerdős, a Dráva és a Feketevíz kiöntéseitől gyakran ellepett vadvizes területe. Nevének eredetét a nyelvészek máig sem fejtették meg teljes bizonyossággal. Az egyik nézet szerint erdőséget jelent, míg mások azt vallják, hogy a vizes területekből kiálló földhátak, az ú. n. *ormágyok* vagy *ormányok* után kapta nevét. Az ormánysági nép a multban halászatból, pásztorkodásból, hamuzsír főzésből, stb. élt. A vizes területen földművelést folytatni nem igen lehetett. 1690-ben Adorjásnak csak egy hold szántóföldje volt. A víz miatt hatalmas tölgyfagerendákra építették sövényből font egyszerű házaikat, amelyeket szükség esetén tovább is lehetett vonatni. A ház alá fahengereket csúsztattak s azon görgették tovább a házat, sőt a templomot is. A mult század végén megtalálhattuk a család és házközösség nyomait. A fiatalok nem váltak szét, hanem a szülők irányításával közösen gazdálkodtak. A fiatal házaspárok részére külön hálókamarák épültek az udvaron. A rendre, a fegyelemre a család feje vigyázott. A menyecskék nem ülhettek le az asztal mellé, hanem állva, csak uruk válla fölött kanalazhatták az ételt. Az ormánysági asszonyok ügyesek a kender és len feldolgozásában. A hófehér szoknya (*bikla, kebel*), a *tászlínyos imög*, a férfiak, nők ujjatlan mellényhez hasonló nyakig gombolt bársony *csuhája* a népviselet ma már alig látható ékességei. A sok változatos ruhadarab egyike-másika még a népdalokba is belekerült. A kanászok viseletéről így emlékezik meg az ormánysági népdal:

Karikós a vadkörtefa virága,
 Karikós a kanászlegény gatyája,
 Karikós a kanászlegény gatyája,
 Kilátszik a tőrött szárú csizmája.

Az ormánysági nép eszközei között sok a balkáni jellegű egyszerű tárgy (főleg konyhaeszköz). Református magyarsága azonban délről jövő családi, társadalmi, ünnepi, stb. szokásokat nem szívott magába.

Néprajzilag sok rokon vonást fedezhetünk fel az ormányságiak és a szlavóniai magyarok között. Szerém- és Verőce megye négy falujában (Kórógy, Haraszi, Szentlászló, Rétfalu) húzódik meg a honfoglaló magyarság egy kis töredéke. A szlavóniai magyarság nagy része a nehéz történeti idők folyamán elpusztult vagy beolvadt a környező szlávságba. A négy magyar falu lakossága főleg halászáttal és állattenyésztéssel foglalkozik. A XIX. század második felében újabb magyar bevándorlás történt Szlavóniában az ország különböző (Győr, Zala, Somogy m.) területeiről.

A *somogyi magyarság* néprajzi jellegére az erdei pásztorokodás nyomja rá bélyegét. A nagykiterjedésű tölgyesekben kanászok húzódtak meg. A Kapostól délre elterülő dombos Zselicség kanászait már a XII. században említik s külön imaházat is emelnek részükre. A somogyi és a szomszédos zalai pásztorok kiváló faragók. Spanyolozással készített borotva tartóik, tükröseik, gyufatartóik, karcolt díszítésű kobakjaik népművészetünk egyik legszebb darabjai. Csököly, Szenna, Karád, Törökkoppány, Koppányszántó, Iharosberény a somogyi földműves réteg, a *pógárság* legjellegzetesebb falvai. Népviselete változatos. Kiemeljük itt a csökölyi nők fejviseletét: a fejet takaró lepelszerű *férevetőt*, a díszes kapcsos *pruszlit*. Törökkoppány környékén *pillangós főkötőket* hordanak. Karád vidékén feltűnik a *pillangós főkötő* alól kilátszó számtalan ágba laposan fonott haj. A menyasszony a vőlegényt húsz-huszonöt pár gatyával ajándékozta meg. Meg kell említenünk a buzsáki hímzést, a törökkoppányi fehérvarrást.

A zalai *Göcsej* és *Hetés*, a vasi *Alsóörség* néprajzi jellegzetességeit nehéz elválasztani egymástól. A Zala és a Válicka fo-

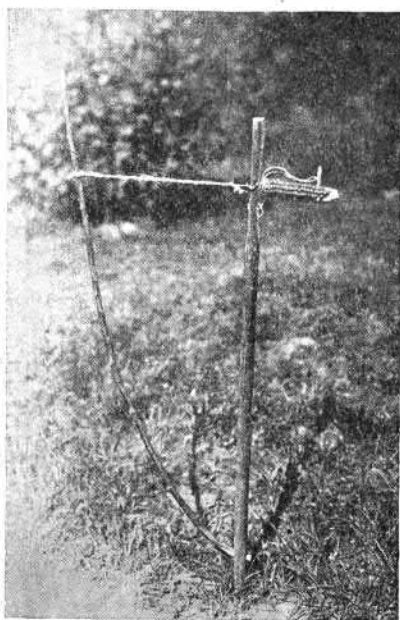
...ak között elterülő kilencven apró göcseji falu zártabb, utakkal jobban tagolt, mint az Őrség szeres települése. Az Őrségben egy-egy falu több, egymástól távol eső házcsoportból, u. n. szerből áll. A göcseji szerek és végek („*asuszer*”, „*fösüvég*”) a falu alsó vagy felső részét jelzik. A szereket az egyes ott lakó nagyobb családokról is elnevezhetik. A három területen még termelik a hajdinát. Az agyagos dombhátak kiválóan kedveznek a hajdina termesztésének. A hajdinából kását, lepényszerű prószát, pogácsát készítenek. A hajdinalevesnek *disznótetű* leves a neve. A hajdina feldolgozásának érdekes mozzanata a *kohasztás* vagy *lűkülés*, amikor mozsárban vagy lűkűben hántják a magot, hogy kijöjjön köpűjéből. Jellegzetes udvarforma a kerített udvar. A kerített udvarnál a telket három vagy négy oldalról körülzárják a szorosan egymás mellé épített lakó- és gazdasági épületek. A gazdasági épületek között feltűnik az egyosztalú, gerendafalú, gyakran emeletes *kástu*. A *kástu*-ban gabonát, kisebb mezőgazdasági eszközöket tartanak. A *kástu* az ügyeskező göcseji ember faragókamrája. Területünk népét a legújabb időkig patriarchális élet jellemezte. A család legidősebb tagját tartották a *ház gazdájának*. Ő intézkedett, fizette az adót, beszerezte a szükséges használati holmikat. Este ő adta ki a rangban utána következőnek a másnap végzendő munkára a parancsot. De ő maga nemigen dolgozott, csak „küllebb-bellebb járt.” Étkezésnél a hús szétosztása az ő kötelessége volt. A göcseji, őrségi menyecskék az anyós szigorú felügyelete alatt állanak s a kenyérsütést felváltva végzik.

A göcseji, hetési nép hitvilágának különös alakja a *fődi ördög*, a *szépasszony*, a *fődi piciny*, a *csordás farkas*. A csordás farkas farkassá változott ember, aki lopással szerzi meg kenyérét. Olyan ember változhat csordás farkassá, akit a karácsony előtti napon készített abroncson háromszor vagy hétszer keresztüldugnak. Göcsejben és az Alsóőrségben fennmaradt a *regölés*: a téli napforduló pogány ünnepeinek emléke.

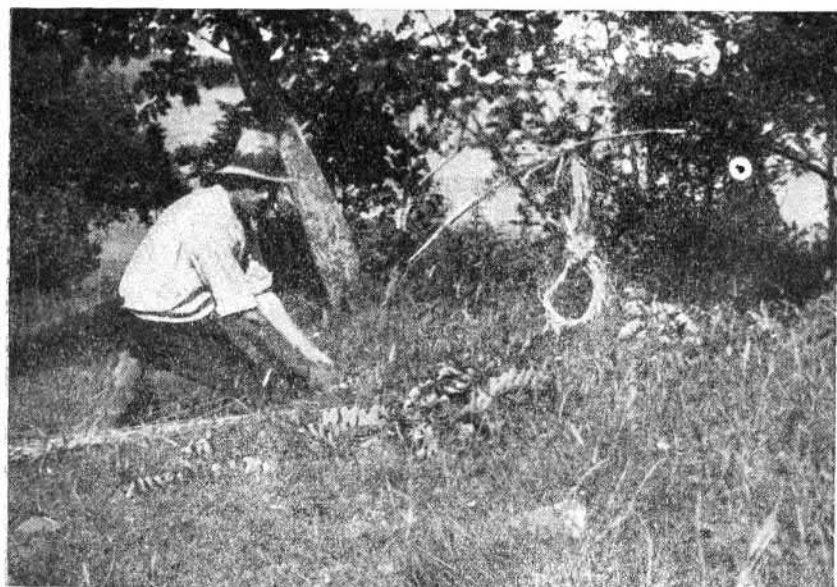
Göcsej központja Nova, az Alsóőrségé Őriszentpéter. Göcsej valószínűleg ősi besenyő telep. Az őrségiek a honfoglalás után a nyugati határszélre telepített határőrök ivadékai. A határőrök leszármazottainak egy másik csoportja *Felsőőr* négy falujában (Felsőőr, Alsóőr, Őrsziget, Jobbágyi) él. Ezek a falvak ma

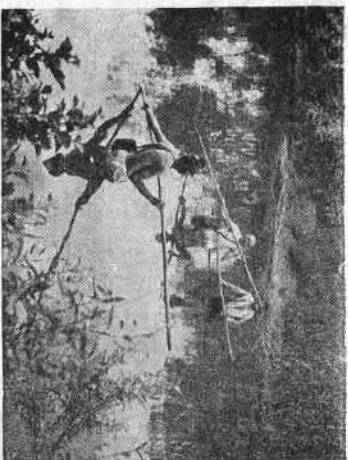
32. Ijas ürgefőgő csapda
(Törökkoppány, Somogy vm.)

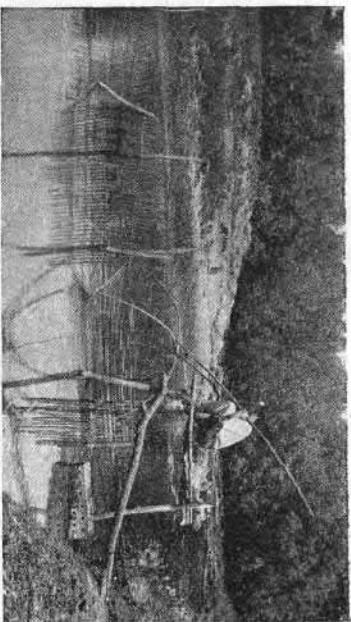
33. Madárfogó hurok
(Hánykóvica, Beregi közíg
kirendeltség)

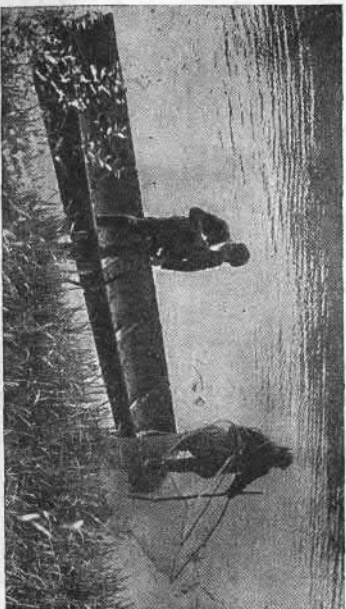
34. Szarvasfogó csapda mintája a Bakonyban

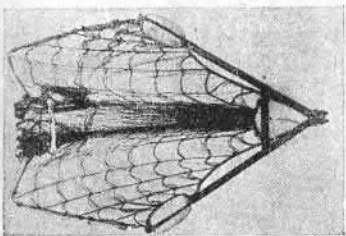
35. Halászok a Lapos folyón emelőhálóval
(Domokos, Szolnok Doboka vm.)

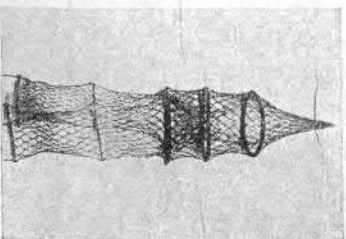
36. Halász a Feketevíz partján emelőhálóval
(Szaporca, Baranya vm.)

37. Halászat bokorszákkal a Rábécában (Győr vm.)

38. Kece (Középtisza)

39. Háló varsa (Szeged)

németországi területen, a Pinka, illetve Széppatak völgyében fekszenek.

A tolnai *Sárköz* magyarságát (Decs, Alsónyék, Sárpilis, Öcsény, Bába) pompázó népviselete tette híressé. Valószínűleg besenyő eredetűek. A színes, selyem és bársony ruhadarabokban bővelkedő viselet kialakulását a szomszédos délszlávok hatása mellett a multszázadvégi gazdasági fellendülés mozdította elő. Az addig halászattal, csekély földműveléssel foglalkozó sárközieknek nem igen tellett a pompára. A nők, mint mindenütt, itt is előljárnak a cifrázkodásban. Sajátságos, rendkívül finom vásznaiknak *bíbor*, *bodorbuja* vagy *sejembíbor* a neve. Belőle készül a *bíbor ümög*. A leányoknak, asszonyoknak ez az alsó-felső ruhadarabja derékig ér. Az ujját szőr pamuttal hímezték. A fekete szőr pamuttal készült hímekekre ezüst és aranszínű, apró kis fémlemezket, u. n. *islangokat* varrtak. A *bíbor* ümögöt a *rékli* vagy *röpike* váltotta fel. Bíborvászonból készült a szoknyának megfelelő rokolya is. A leányok hordták a *csücskös* vagy *tüldök*-pártát, amelyen öt-hét arany vagy ezüstszállal bevont kúpocskák voltak. Az egyéves, még gyermektelen *tekerődő* menyecske fekete fátyolra fehéren hímezett főkötőt és *bíbort* viselt. A *bíbor* a két végén szőr pamuttal vagy színes selyemmel hímezett fátyol, amelyet ötvömunkával díszített, réz vagy ezüst tűkkel tűztek fel. A férfiak cifra szűrt, subát, bőrrátétekkel díszített *ködményt* hordtak. A legény bocskort viselt. Csak akkor került csizma a lábára, ha vőlegénysorba lépett.

A sárközihez hasonló néprajzi sajátságokat találunk a dunabalszéli Szeremlén, és a baranyai határon fekvő Váralján, a Pécs melletti Zengővárkonyban. Zengővárkony néprajzi nevezetessége a szelidgesztenye termesztése. Pécs környékén találjuk Püspökbogád, Hosszúhetény, Szekszárd mellett Bogyiszló és Sióagárd néprajzi szigeteket.

A Dunántúl néprajzi csoportjai közül megemlíthetjük még a *bakonyiakat*, akik már az árpádházi királyok idején híres kanászok, vadászok (Szentgál) voltak. Kiválóan értenek a fadaragáshoz, a mezőgazdasági eszközök készítéséhez. A Bakony vidékén maradt fenn a szőrtarisznyás mesterség, a csutorakészítés. A veszprémmegyei szűrszabók messze földön híresek voltak. A sopron-mosoni *Hanság* falvai kiválóan értenek a gyékénymun-

kához. A Rábaközben *Kapuvár* és *Csorna*, mint népviseleti sziget bukkan fel. A férfiaknak oldalt tollal és virágbokrétával díszített prémkucsmájuk van. A regruták sapkájáról térdigérő szalagok lógnak le. A férfiak nőies jellegű, szalaggal díszített rövid pruszlikot (*puruc*) hordanak. A *puruc* felett félvállra vetett zsinóros dolmányt láthatunk. A nőknek nehéz bársony szoknyája és vattával bélelt, testhezálló, selyem kabátkája van. A fejre tett masé *kobakra* sajtáságos módon tekerik és kötik a kendőt.

Az ősi településű *csallóközi* falvak legnagyobb részét nemesek lakják. Jellegzetes foglalkozásaik közé tartozott a halászat és az aranymosás. A földrajzi tájakhoz kötött népcsoportok közül *Kemenesalja*, *Sokoróalja*, *Vértesalja*, a veszprémi-fehérmegyei *Mezőföld* magyarságát kell még megemlíteni. Az egész Dunántúl tele van szórva fazekasfalvakkal, városokkal (Csákvár, Városlőd, Pápa, Veszprém, Ják, stb.). A Kisalföld északi részén sok magyar olvadt be a szomszédos szlovákságba.

A Nyitra és Garam folyó vidékétől a Sajóig, a Börzsöny, Cserhát, Mátra és Bükk hegység területén laknak a *palócok*. A palóc név jelentése „szőke” ember. Maga a nép minden valószínűség szerint kabar eredetű. A kabarok a honfoglalás idején megszállták a Bükk és Mátra vidékét s a palócok az ő ivadékaik. *Barkóknak* a gömöri palócokat hívják. A palóc hagyományaihoz ragaszkodó, zárkózott nép. Jellemző néprajzi sajtásága a *hadak* szerinti település. A had vérségi kapcsolatban lévő családok csoportja, akik a had fejének irányításával föld- és házközösségben éltek. Az egy hadba tartozók telkei, házai a falun belül egymás szomszédságában helyezkednek el. Fejlett a juhászat. A palóc juhász — a *bacsu* — ügyes faragó; a vízmerítő *fakanalak*, *binók* (pásztorbot) minden néprajzi gyűjtemény ékességei lehetnek. A telkek végén ősi soron hatalmas fagerendákból épült pajtákat vagy csűröket látunk, ahol cséphadaróval a cséplést végzik. Nógrádi falvakban a pajták a szántóföldön állanak. A szobában belülről fűthető, kürtös kemence áll, amelynek teteje és lépcsősen tagolt padkái fekvőhelyül is szolgálnak. Nyugati palóc vidékeken a konyhából fűtött, hasábalakú kemencének *siska* a neve. A szobában igen sok a szentkép. A palóc viselet változatos. Ném ritka eset, hogy szomszédos falvak viselete lényegesen eltér egy-

mástól. A nógrádi Szécsény vidékén a leányok, menyecskék bokáig érő, hosszú szoknyát hordanak, míg a bujákiak, rimóciak szoknyája alig ér térdig. A rövid szoknyás kéméndiek, bényiek meghosszabbított derekat viselnek: azaz a szoknyát derékon alul kötik meg. A rimóci menyecske ráncos felső szoknyája alá 10—12 alsószoknyát is felölt s szoknyáihoz száz méteren felüli vászonanyagot is felhasznál. A palóc női viselet jellemzői az ujjatlan, hímzett *mellesek*, a ráncba szedett, bő ingvállak, a szoknyát szélesen befedő kötények, a fejkötők, párták különböző formái. Újabban bluzforma *szabadka*, *vizitke*, *nyárika*, *szabadalányulóka* járja közöttük. A palóc nők nyakukat szélesen gyöngyözik. Még megtaláljuk az oldalt varrott, piros rámás csizmát. A leányok csizmájukat annyira megbecsülik, hogy a templomig karjukon viszik s csak a templomajtóban húzzák fel. A férfi viselet darabjai közül megemlíjük a fémpitykés pruszlikokat, a hímzett kötényeket, az ellenzős nadrágot. A kalapot erősen bokrétázzák. A palóc falvakban aránylag kevés régi ruhadarab maradt meg. Ennek egyik oka, hogy a halottal együtt eltemették ruháját is.

A palócok sok régi néphagyományt őriznek. A szentiván-napi tűzugrás itt él legelevenebben. Csak a palócok között találjuk meg a *kiszehajtást*. Érdekes palóc szokás a szentgyörgynapi *kilövés*. Szentgyörgynap előestéjén a legények összejönnek és névszerint kikiabálják az egyes leányok, asszonyok hibáit, hogy ezzel megszégyenítsék őket. A palóc szokásokat híven őrző nevezetesebb falvak, Hollókő, Rimóc, Lóc, Kéménd, Bény, stb. Nyitra vidékén Menyhe, Zsére, Kolon, stb. főleg a népdal és népszokás gyűjtőinek szolgáltattak sok anyagot.

A palócok és az alföldi magyarság között az átmenetet a *matyók* alkotják. A matyók a borsodi Mezőkövesden, Tardon és Szentistvánon laknak. A *matyó* elnevezés a Mátyás név becéző alakja. Színpompás viseletük tette őket híressé. A matyó színes viselet és hímzés a mult század második felétől alakult ki. A régi matyóviselet nem különbözött az alföldi általános jobbágy viselettől. A férfiak rövid derekú, borjúsájú inget, tüszőt, bőgatyát, subát, szűrt hordták. Csak a nőknek volt egy jellegzetes ruhadarabjuk: az elől végig felhasított szoknya, amelyet két oldalt a *korcha* tűztek. Megfelelt ez a mai kalotaszegi *muszujnak* vagy *bagaziának*. A hosszú *hendergő* szoknya, a *sátoros* és *csavarító*s

kendő, alig egy-két nemzedék jellegzetes ruhadarabja. A matyó hímzés a szúcshímzésből alakult ki. Eleinte csak kék és vörös pamuttal hímeztek, majd színes gyapjú fonállal és alig ötven éve selyemmel. A keresztszemes hímzés emlékei már csak Tardon élnek. A pompázó viselet nagy anyagi áldozatot jelent a matyóknak, ami annál csodálatosabb, mert legnagyobb részük nehéz summásmunkával szerzi meg mindennapi kenyerét. A gyermekek viselete azonos a felnőttekével.

A régi matyó házforma szelemenes, ágasfás, üstökös ház volt. A szoba berendezése hasonlít az alföldi magyarság szobájának berendezéséhez. A szobában még ma is gyakori a boglyakemence. A matyók hadakban, házközösségben éltek. De míg a palócoknál a házközösségbe tartozók az udvaron egymás mellé építik házaikat, addig a matyó nagycsalád tagjai egy fedél alatt laknak. A ház főhelye a *torónusos* nyoszolya. Ebben alszik a gazdaasszony, míg a menyecskék a kamarába húzódnak. A férfiak tartózkodási helye az istálló, az ól. A matyók néprajzi helyzetéről általában azt mondhatjuk, hogy anyagi műveltségük a mai viselet kivételével az alföldi magyarság tárgyi világával tart kapcsolatot, míg hiedelmeik, szokásaik a palócokéhoz hasonlítanak.

Az alföldi magyarság történeti sorsa tele volt megpróbáltatásokkal. A török hódoltság idején közel ezer község néptelenedett el az Alföldön. A lakosság elpusztult vagy békésebb vidékre menekült. A török előtt a tatárjárással tizelődött *тѣ зѣ сѣу* föld népe. Ott, ahol ma nagykiterjedésű legelőterületek vannak, — mint a Hortobágyon — a XV—XVI. században virágzó falvakról emlékeznek meg. A lakatlanná vált bánáti és bácskai területekre a Balkán felől szerbek húzódtak be s a XVIII. században németeket, sőt még franciákat és spanyolokat is telepítettek. A békési magyarság helyére felvidéki tótok kerültek. Nyíregyháza vidékére, a Duna-Tisza közére szintén hoztak tótokat. Az Alföld déli részének déli szláv lakossága ma már sok helyen teljesen megmagyarosodott. Senkiséem gondolná, hogy a népviseletéről híres kalocsakörnyéki magyarság elődei jórészt dalmáták voltak.

Míg az Alföld népcsoportjainak mai képét különböző történeti erők és események hozták létre, addig néprajzi képe, a műveltség formája távolról sem olyan tagolt. A szatmári, beregi

síkság kivételével, ahol nem pusztított a török, az Alföldön lényegileg azonos néprajzi sajátosságokat találunk, noha kétségkívül vidékenként más és más a lakosság észjárása, lelkisége, magatartása, amit azonnal megérezünk, ha pl. Szeged vidékéről a Hajdúságba érkezünk. De tekintsük át előbb a népi csoportokat.

A *jászok* és *kunok* nagyobb tömegben a XIII. században költöztek be az Alföldre. Eredetileg önkormányzati szervezetük volt, amiből a mai Jászság, a duna-tiszaközi Kiskunság és a tiszántúli Nagy-kunság alakult ki. Az egyes kun és jász községeknek nagykiterjedésű pusztáik, legelőik voltak és vannak, ahol ősi módon folyt a pásztorkodás. A XVIII. század végétől kun és jász telepések kerültek a Bácskába. A jászok katolikusok, a kunok reformátusok. A *hajdúk* Bocskai István katonáinak az ivadékaik, akiknek a fejedelem nemesi kiváltságokat adományozott. Szabolcs, Hajdú és Bihar megyében laknak. Biharban több, mint húsz falu volt hajdúkkal benépesítve. Legtöbbször a hat hajdúvárost (Böszörmény, Szoboszló, Nánás, Hadház, Dorog, Vámospéres) emlegetik, amelyek önkormányzata, kiváltságos jellege a múlt század végén szűnt meg. A bihari hajdú falvakba sok idegen eredetű jobbágynépség települt, akiket katolikus valásuk különböztet meg a református hajdúktól.

Tájak, kisebb-nagyobb földrajzi egységek szerint beszélünk *kis- és nagysárréti, érmelléki, tiszaháti, bodrogi, szatmári, beregi* magyarságról. Ma már új szint jelent az alföldi magyarság néprajzi képén az 1941-ben Bácskába telepített *bukovinai székhelyek* csoportja. A bácskai magyarság legnagyobb tömegben Szabadkától délkeletre lakik, ahol külön meg kell említenünk a gazdag népviseletű Doroszlót.

Az alföldi magyarság főfoglalkozása az állattenyésztés, amelynek néprajzi jellemvonásait a pásztorkodás adja meg. A kiskunsági pusztákon, Bugacon, a Hortobágyon még láthatjuk az egykori magyar pásztorelet maradványait. A múltban a jószág legnagyobb része télen-nyáron a szabadban tanyázott. Ellentétben a környező nemzetiségek pásztorkodásával, az Alföldön nem a tejgazdálkodáson, a tejtermékek készítésén, hanem a húson van a hangsúly. Az alföldi magyar marhát már a XVI—XVII. században nagy tömegben hajtják ki az olasz és német vásárookra. Az Alföld jellegzetes pásztorepítménye a kúpalakú nádkunyhó

és a sövény, újabban deszkafalból összeállított *cserény*. A cserényt inkább a kun településű területeken találjuk meg. Az alföldi pásztorok kiválóan értenek a bőrmunkához, ügyesek a húsételek elkészítésében. A lovat nemcsak húsáért, hanem zsírjáért is levágták. Csikóhúsból készült a legfinomabb *száritott hús*, amelyet főzés után néhány napon át subára terítve száritott a pásztor s zacskóba téve hordott magánál. A pásztorok között máig is él a *táltos* hit. Az állattenyésztő életformát tükrözi vissza a település. A matyóknál, jászoknál, kunoknál találjuk meg a kertes településeket, de nyomokban előfordulnak a palócoknál is. A kertes település lényege az, hogy a szűk udvarú belsőségeket, belteleket többé-kevésbé gyűrűszerűen övezik az ólas, istállós telkek, amelyek a mezőgazdasági munka színhelyei. A beltelek az asszonynépesség, a fiatalok és öregek tartózkodási helye. A szatmári, beregi síkságon sűrű, apró falvakat találunk. Az Alföld déli részének szabályos, négyszög alakú falvai a telepítések eredményei s azokat mérnöki tervek alapján hozták létre. Az alföldi tanya eredetileg a mezőgazdasági munka színhelye s csak később lesz állandó lakóteleppé. A tanyáknak több formája van. A kunsági, jászági, békési, bihari, stb. tanyák magányosan állók. A nyíregyházai tótoknak (tirpákoknak) tanyabokraik vannak; azaz egy-egy csoportban átlag 10—12 különböző gazda tanyája épül. Vannak 80—100 házból álló bokrok is. A nyíregyházi bokortanyákhoz hasonlóak a Kalocsa vidéki *szállások*. A békési tótok tanyái az utak mentén gyakran sűrűn egymás mellé épülnek. A tanyákkal a nemzetiségek a magyarságot utánozzák.

Az alföldi magyarságnál főtermény a búza. A learatott kálászokat a múltban kékébe nem kötötték, keresztekbe nem rakták, hanem boglyába gyűjtötték és lóval nyomtatták el. A gabona elraktározásának sajátos módja a veremelés. A Tisza vidékén, a békési Sárréten az udvaron boglya alakú, nádból és sárból készült gabonások találhatók. Ezekhez hasonlóak a kerek ólak. A szatmári, beregi magyarságra jellemzőek a szénatartó *abarák*.

A Tisza mentén fejlett a halászat. Csongrád vidékéről a száritott halat Szlavóniába is elhordták. A Felsőtisza vidékéről (Bereg, Szatmár) a ruszinok közé bőjti eledelnek vitték a halat. A mocsaras, lápos területeken (Kis- és Nagysárrét, Bodrogköz,

Ecsedi láp) a mult század végén még élt a *pákász*, akinek furcsa életéből a magyar néprajzi kutatások úttörőjének, *Herman Ottó*-nak még sok titkot sikerült ellesni. A pákász minden életszükségletét gyűjtögetéssel szerezte meg. Szedte az ehető vadnövényeket, fogta a mocsár jellegzetes halfajtáját: a csikot, hurokkal, csapdával vadászott, elrabolta a vadméhek mézét, kiszedte a madarak cifra tollát. A pákász felesége gyűjtötte a gyógynövényeket s azzal vásárról-vásárra, faluról-falura házalt. A pákász nyáron ide-oda kóborolt a mocsárban s csak télire telepedett le állandóan. A földműves munkát megvetette, de a szántóvetők se néztek rá jószemmel. A hatóságok is gyakran üldözték őket. A mocsarak lecsapolásával azután ez az ősi foglalkozási ág is eltűnt. A pákászok beszorultak a faluba s mint egészen szegény emberek, csöszök éltek le hátralévő napjaikat.

Az Alföld néprajzi jellegéhez hozzátartozik a bodrogközi, sárréti, tápéi (Szeged mellett) gyékényfeldolgozás, a makói hagymatermelés, a szegedi, kalocsai paprikafeldolgozás, a szatmári, beregi gubakészítés, gyümölcstermesztés. A két utóbbi vidéken az udvarokon külön szilvaaszalókat találunk. Az alföldi fazekasság, agyagipar főhelyei Mezőcsát, Tiszafüred, Mezőtúr, Sentes, Hódmezővásárhely. Mindegyik helynek megvan a jellegzetes készítménye. Így pl. Mezőtúron korsókat, Hódmezővásárhelyen tálakat készítenek, Mezőcsát az emberformájú boros edények, az u. n. *miskák* fő készítési helye. A hódmezővásárhelyi fazekasok termékeiből sok került el a Balkán félszigetre is.

Az Alföldön, a földrajzi viszonyoknak megfelelően az építkezés anyaga a sár és a nád, s különösen az északkeleti részeken a sövény. A fal fecskerakásos, tömött vagy vályog. A tető nád. Az északi részeken még láthatunk szelemenés-ágasfás tetőket, de általában a szarufás, nyerges tetők terjedtek el. Az Alföld keleti részén megjelennek a sátoros és az u. n. kanfaros tetők. A szobában hoglyakemence áll. A konyha hátsó része fölé a tapasztott nád vagy sövényből fonott pendelykémény borul. A kertes települések külső övezetében és a határban épült, a jószágértartás céljait szolgáló tüzelős ólakban nyílt padkaszerű tüzhelyen tüzelgetnek.

Az alföldi magyarság sokféle bőrruhát visel. Legegyszerűbb a hátibőr, amely a juh nyúzott, cserzeten bőre. Mindenféle sza-

rás nélkül magára vetve hordja a pásztor. A bőrruhák közé tartoznak a különböző ködmönök, bőrmellesek és subák. Az utóbbi az alföldi magyarságnak nemcsak téli-nyári ruhadarabja, hanem ágya, takarója, asztala, ülőhelye is. A cifraszúrt főleg pásztorok viselik. A guba inkább az északkeleti részeken terjedt el. A női viselet a már említett Doroszló és Kalocsa vidékének kivételével sokkal színtelenebb, mint az ország más területén.

Az alföldi magyarság zsíros ételeket fogyaszt. Sok szalonát, levesfélélt eszik. A tarhonya, a lebbencs alföldi különlegességek. Sehol sem tudnak olyan ízletes és szép kenyeret sütni, mint Orosháza, Hódmezővásárhely környékén.

Végül vessünk néhány pillantást Erdély népére.

Az ország belsejéből érkező utas rendszerint Nagyváradon keresztül éri el Erdélyt s először a *kalotaszegi* magyarság népterületét érinti. A kalotaszegi református magyarság körülbelül negyven faluban, Kolozsmegyében s néhány tordaaranyosmegyei községben lakik. Kalotaszeg székhelye Bánffyhunjad. A kalotaszegiek olyan tatárok ivadékainak tartják magukat, akiket II. Rákóczi György telepített le itten. Erdély legnagyobb zárt néprajzi egységben élő magyar népcsoportja a *székelység*. A székely név valószínűleg a török *szikil* szóból származik s eredeti jelentése „uralkodó fia, herceg”. A székelyek a magyarsághoz csatlakozott keleti török népelemek maradványai. Nem lehetetlen, hogy hún és avar vér is csörgedez ereikben. Kötelességük a határvédelem volt. Eredetileg a bihari gyepüket védték s amikor a XI. században szükségessé vált az ország keleti határainak védelme, fokozatosan telepedtek át mai lakóhelyükre. A besenyőkkel együtt székelyek őrizték a nyugati határokat is. A székelyek a XVIII. századig nemzetségi szervezetben, a székekben éltek. Így volt Háromszék, Csíkszék, Maroszsék, Kézdiszék, Orbaiszék, stb. De ezeken kívül a székely népterület még számtalan apró földraizi és néprajzi területre tagolódik: Felcsík és Alsócsík, Szépmező, Erdővilék, Sóvidék, Szentföld, stb. A *bözödújfalusi* (Udvarhely m.) székelyek a XVII. századi erdélyi szombatosok zsidó hitre tért utódai, újabban az unitárius vallást tették magukévá. A kalotaszegieken és székelyeken kívül még számtalan kisebb-nagyobb magyar népcsoport helyezkedik el Erdélyben. Külön ki kell emelnünk közülük a *torockóiakat* és a *tordaiakat*.

A torockóiak a XVIII. században Stájerországából telepített vashányászok. A XVI. században felvették az unitárius hitet. Brassó vidékén él a *hétfalusi csángók* csoportja. A Gyimesi-szoros környékén, Csík megyében a *gyimesi csángók* szétszórt telepeit találjuk, ezek sok régi székely néprajzi sajáttságot (pl. a kieresztett derekú inget) őriztek meg. Erdély közepén a *mezőségi magyarok* élnek, akiknek Uzdiszentpéter és Szék a központjuk. Messzire, a Gyalui havasok alá nyúlnak be a *feketekőrösölgyi magyarok* ősi falvai. Nagyobb magyar népcsoportot találunk még Beszterce-naszód megyében, Sófalva, Magyarnemegye környékén. Szolnokdoboka megyében gazdag néprajzi sajáttságokkal bontakozik ki előttünk Magyarláros, Domokos, Szék (hímzéseiről nevezetes), Szeben megyében Szakadát, Nagyküllőben Datk, Hunyadban Haró, Lozsád és még számtalan kisebb-nagyobb sziget, amelyek nyelvjárása is figyelemreméltó. Erdélynél is meg kell említeni a *bukovinai csángók* csoportját, akik 1941-ig Józseffalva, Andrásfalva, Hadikfalva, Fogadjisten és Istensegíts községekben laktak. Mária Terézia uralkodása idején, ősi székely jogaik megsértése miatt vándoroltak ki Moldvába, majd onnan Bukovinába. 1941 nyarán a Bácskába telepítették át őket. A múlt század végén a Bánságba és Hunyadmegyébe telepítettek bukovinai csángókat. Moldva vegyes lakosságú területén ott találjuk a magyarokat is. Moldvában kétféle magyar népcsoport lakik: az ősi településű *moldvai magyarok* között különböző időben kivándorolt székelvők élnek. Az előbbieket nagyobb számban a Szeret völgyében, a Beszterce és Moldva folyó torkolatvidékén laknak, míg az utóbbiak a Tatros völgyében helyezkednek el.

Erdély népcsoportjainak műveltségét az ismétlések elkerülése végett összefoglalóan vázoljuk s az egyes népcsoportok jellegzetességeit külön kiemeljük.

Alföldi értelemben vett földművelés csak a szélesebb folyóvölveken, a Mezőségen, a háromszéki, csíki, gyergyói medencében lehetséges. A magasabb, zártabb területeken a kukorica a fő kenyeradó növény. A nedves éghajlat miatt a gabonakéveket rúdakra húzzák. A szolnokdobokai magyaroknál a kukoricát is csénelik, azaz lyukas fenekű kosárba teszik s egy bunkóval mindaddig ütögetik, míg a szemek a csutkáról le nem válnak. A szántóföldről hazahozott gabonát mindenütt csűrbe rakják. A csű-

röknek három típusa van: a székely, a kalotaszegi és a mezőségi ú. n. jármos csűr, amely a szilágy-, és szatmármegyei magyarságnál is ismert. A marostordai székelyeknél kb. 1½—2 méter magasan négy oszlopra rakják az udvarra behozott kévés gabonát. A székelyek ügyes vadászok. Hajtóvadászatuk sajátos módja a *szakasztás*.

Jelentős az erdélyi magyarság pásztorkodása, különösen juhászata. A juhokat gyakran bízzák román pásztor kezére. Így aztán a magyarság pásztorszókincsében sok a román jövevényszó. Ez azonban nem román műveltségi hatást jelent, hanem magyar gazdasági fölényt, emberekkel való bánitudást s emberek megfelelő alkalmazását. A székelyek eljártak juhaikkal a moldvai, havasalföldi legelőkre is. Itt említjük meg, hogy Erdélyben a szarvasmarha volt az igavonó állat. A Kalotaszegen, Mezőségen sok a bivaly. A Feketekörös völgyébe a ló csak a XIX. század végén az Alföld felől terjedt el. A pásztorkodással kapcsolatban sok népszokás él. A székelyeknél és a mezőségieknél kihajtás előtt megfüstölik a juhokat, hogy a betegségtől, a gonosz szellemtől megóvják őket. A csíki pásztorok külön ünnepet szentelnek a kigyónak, medvének, farkasnak, hogy ezek az állatok kárt ne tegyenek a nyájban.

Erdélyben a mezőgazdaságban a kétnyomásos rendszer még a múlt század elején általánosan elterjedt volt. A Feketekörös völgyében, a székelyeknél, Szolnokdobokában a falvakból kivezető utakat kapukkal látják el, hogy a jószág a közeli szántóföldekre, a vetésekre ki ne bitangoljon. Az udvar utcafelőli részét gyakran akolnak használják s a lakóépületek hátrább állnak.

A falvak jórésze irtványtelepülés. Az irtványfalvak határneveinek megvizsgálásából következtetéseket vonhatunk az erdélyi románok és magyarok meglepedésére. A Szamosvölgy, a Székelyföld magyar-román vegyesnemzetiségű falvainál azt látjuk, hogy a falvak körül elhelyezkedő határrészeknek és dülöknek kivétel nélkül magyar neve van, míg a falutól legtávolabb fekvő dülök neve román. Ebből világosan következik, hogy az ilyen falu első betelepülői magyarok voltak, akik művelés alá vették a falu környező földeket, az egyes dülöket saját nyelvükön nevezve el. A később bevándorló románok viszont csak a falutól

távolabb eső földeket vehették művelés alá, aminek azután román nevet adtak.

Az építkezés anyaga a fa. A ház építéséhez összejönnek a rokonok, szomszédok és közösen, *kalákában* dolgoznak. Erdélyben még találunk olyan házakat, amelyek egyoszthatúak. A szobát, konyhát magába foglaló helység előtt csupán egy nyitott ereszféle áll. Ilyen volt a régi székely ház is. A székely szoba padkaszerű tűzhelye fölé a *góc*, *gógány*, *cserény* vagy *cserepes* néven ismert füstfogó borul. Az alágyújtott tűz melegíti a szobát és világít. A tető magas, sátoros tető. Az erdélyi népi építkezésnek méreteiben, szerkezetében, díszítésében jellegzetes és elragadó megnyilatkozása a székely kapu. De igen szépek a kalotaszegi faragott kis kapuk is. A székely kapuk gazdag díszítése, merész formája annyira tetszett II. József császárnak, hogy amikor erdélyi útja alkalmával egy-egy székely kapu előtt elhaladt, ilyen szavakkal adta tudtul elragadtatását környezetének: *ím, ott is egy uralkodótársam lakik.*

A székely ember rendkívül találékony, ügyes fűrő, faragó. Mezőgazdasági eszközeit maga készíti. Kereskedik faáruval, koscsikenőccsel, cserépedénnyel, borvízzel. A háromszékiek a süketfajdot Moldvába vitték eladni. Még a múlt század végén is híresek voltak a torockói vasverők, akiknek kapái, ásói a fél Erdélybe elkerültek, de bőven jutott az áruból az Alföld felé is. A vasverés nem megvetendő jövedelemmel járt s bőven telt belőle a fehérszékely díszes, cifra ruhájára. Egy-egy menyasszonyi kelengyére gyakran ezer forintot is áldoztak.

Említésre méltó a Székelyföld agyagipara (Korond, Agyagfalva, Makkfalva). Az erdélyi edényeken fehér alapon a zöld, barna és sárga szín uralkodik. A Feketekőrös völgyében vörösre égetett, mázatlan cserépedényeket készítenek.

Általában sokféle leves — vagy kalotaszegi nyelven szólva *lé* — párolog az erdélyi asztalon. A kalotaszegi *musgvé* úgy készül, hogy törött fokhagymára sós ecetet öntenek és azt mártogatják puliszkával, kenyérrel. Az *almásétel*hez először a herbécs-húst megfőzik, majd kockára aprított almát adnak hozzá, meg-savanyítják, behabarják és petrezselvemlevelet tesznek bele. A székelyek lakodalmak és összejövetelek alkalmával a vendégeket *güllődörrel* vendégelték meg. A *güllődör* marhabélbe és

gyomorba töltött máj, tüdő, lép és szív, amit előzőleg apróra vágya hagymával, petrezselyemmel, borssal összedolgoznak. A *güllödört* sós vízben tojással és édes tejfellel főzik meg. Nagypénteki eledel a *márcsik*, amely gyakran félkar hosszú, vékonyra nyújtott, bükmack olajjal ízesített főtt tészta. Márcsik nélkül nincs is nagypéntek, — tartják Udvarhelyben. Böjti eledel a *kiszij* is. A *kiszij* készítéséhez a zabot leforrázzák, bekovácsolják, mint a kenyeret, majd langyosvizet öntenek rá. A bekovászolt zab fehérszínű levet ereszt, azt leszedik, megalvasztják, mint a kocsonyát. Forralt tejjel leöntve fogyasztják. Székely eledel az ágas-bogas, feldíszített lakodalmi kalács, az ú. n. *prémes*, a kürtös kalács, a tordai és székely pogácsa, a tárkányos bárányhús, a herbécstokány, a puliszka. A *bálmos* zsíros, édes savóban megfőzött kukoricaliszt.

A viselet két jellemző területe a Székelyföld és Kalotaszeg. A Székelyföldön a férfiak fehér gyapjúposztóból készült, ellenzős nadrágjának *harisnya* a neve. Székek szerint más-más színű zsinórozással látják el. Az ujjas házilag készült fehér gyapjúkabát. A székelységnél kell megemlítenünk a szűrposztóból készült zekét, szokmányokat, amelyek kabátszerű ruhadarabok. A női viseletdarabok közül a főkötőt, lajbit, kisbundát, ráncos rokolyát említjük. A kalotaszegieknél a *harisnya* két oldalába, a combok hosszán veres, vagy fekete posztót varrnak be. A *bujka* derékig érő posztókabát, egészen a testhez simul és oldalzsebekkel van ellátva. A *daróc* vagy *condra* félcombig érő kabát, általában panyókára vetve viselik. Csak a vőlegény szokta egészen felöltetni. A leányok hétköznap sötétszínű kendőt kötnek a fejükre, ünnepnapokon pártát hordanak. Az ingre tiszta fehér fođorvászomból készült alsószoknyát húznak, amelynek *pengyel* a neve. A *pengyelre* húzzák a *muszujt*, a kalotaszegi női viselet legjellegzetesebb darabját. A *muszuj* nem más, mint egy szoknya, amelynek az alsó szegélyére belül 4—5 ujjnyi széles színes posztót varrnak. A szoknyát elöl felhasítják s derékon kétoldalt a kötésbe tűzik. A *muszujnak* Kolozsvár környékén *bagazia* a neve. A *muszujba* varrt posztó a lányoknál és menyecskéknél piros vagy sárga, az idősebb asszonyoknál zöld vagy fekete. Eléje kötényt kötnek. A *muszujt* szépen egészíti ki a *füzös váll*-nak nevezett pruszlik. A kalotaszegi viselettel vetekszik a toroc-

kői. Ott is hordják a *bagaziút*. A menyecskék tarka főkötőjükre fátyolt tesznek. Az asszonyok vállra vetve báránybőr *mentét* hordanak. A *mente* a téli viselethez tartozik. Nyáron csak akkor veszik fel, ha az úrvacsorai asztal mellé állnak. A fiatal asszonyok ujjatlan mentéjének *garázna* a neve.

Erdély népművészeti jellegzetességei közül a székely szőtteseket, a kalotaszegi varrottasokat, faragott kopjafákat, fatemplomokat említjük. A népköltészet köréből pedig a balladákat, regös énekeket.

3. A fentiekben láttuk a magyar népi csoportok elhelyezkedését s néhány jellemző néprajzi vonásukat. Szóljunk most röviden népi műveltségünk felépítéséről vagy a céhbéli tudósok nyelvén szólva, kulturmorfológiájáról.

Joggal kérdezheti bárki, ha a nyelvünkben még vannak ugor eredetű, a vogulokkal és osztyákokkal közös, néprajzi értékű szavak (*íj, nyúl, ház, ágy, küszöb, fazék*, stb.) ugyanakkor találunk-e népünk körében olyan tárgyakat, használati eszközöket, szellemi jelenségeket, amelyek azonos vagy megközelítően hasonló formában élnek, mint közel 2000 esztendővel ezelőtt az Ural vidékén ugorkori őseink között. A kérdésre igennel felelhetünk. Ugorkori műveltségünk szerény emléke sőtartó, erdei gyümölcsgyűjtő fakéreg edényeink készítési módja és egyszerű díszítése, idesorolható néhány halászeszközünk (egyveszeformák, a bocskorvarsás vége, a métháló, a dohánylevélformájú evező), íjas ürgefogónk, amely az Ural tövében értékes prémes állatok fogására szolgált.

A Kárpátok medencéjének legbelső részét: a Magyar Alföldet nomád jellegű műveltségi területnek, műveltségi körnek nevezhetjük. Jellemző vonásai közé sorolható a szilaj és félszilaj állattartás, amelynek szép emlékei vannak a Duna—Tisza között, a Hortobágyon. Az alföldi kertes települések gyökerei a nomád téli szállásba nyúlnak vissza. Idetartozik a pásztorok számtalan használati eszköze (pl. a karikás ostor, a szilaj ló kifogására szolgáló pánya, a lóhús fogyasztása), életmódja, a földművelés köréből a lóval való nyomtatás, egyes sarlóformák, a gabona elvermelése. A nomád műveltségi kör szellemi alapjait az ázsiai samanizmusba visszanyúló táltoshitben kereshetjük.

Jellegetesen inkább az Alföld északi részén bontakozik ki. Bizonyára része volt fennmaradásában, kialakításában a kunoknak is. Hogy az Alföld déli részének kevesebb jelentősége van a nomád műveltségi elemek fenntartásában, az a politikai viszonyokkal s a különböző betelepítésekkel magyarázható. A műveltség nomád jellegét a földrajzi viszonyok is befolyásolják. Így a sárnak, nádnek építőanyagként való felhasználása — ami annyira jellemzi a pusztázó, állattenyésztő népeket —, az Alföld földrajzi adottságaiban keresendő.

Az Alföld nomád népi műveltsége szilárd röggként helyezkedik el a környező területek népi műveltsége között. Márcsak a földrajzi körülmények sem engedik, hogy a Kárpátok hegyi területeinek műveltségi elemei az Alföldre szivároghassanak s az általános kultúrképet befolyásolják. Ellenben a folyóvölgyek mentén az alföldi néprajzi jelenségek bőven kerültek Erdély és a Felvidék szívébe. Így pl. számtalan ruhaféle (szűr, a rövid-derekű ing, a csizma), a nyomtatás szokása, a boglyakemence, stb. Míg az alföldi elemeknek a peremvidékek felé való terjeszkedésénél a műveltség dinamizmusa, kulturértékből fakadó ereje játszott szerepet, addig a Kárpátok területének egyes, főleg gazdasági természetű kulturjai népi vándorlások révén szóródtak szét az Alföldön. A tótok, ruszinok, a bihari mócok sok gazdasági szerszámot, cserépedényt hoztak az Alföldre. A Ruszinföldről már a XVII. században aratni jártak az alföldi magyarok közé. Ez azonban nem a magyarságra gyakorolt műveltségi hatásukat jelenti, hanem arról tanuskodik, hogy a zord földrajzi viszonyok, szegényes életük miatt a magyarság körében találták meg megélhetésüket. Az alföldi nomád jellegű műveltség szilárd röggje ellentállt a különböző irányból jövő műveltségi hullámoknak. Ennek szép példája az, hogy a mediterrán területekről Középeurópa felé áramló fejenváló teherhordás szokása az Alföld déli részén megakadt, míg ellenben a Dunántúlon és Erdélyben sokkal északabbra nyomul. A balkáni szlávokra jellemző esővarázsló dodolajárás szokása is csak az Alföld déli vegyesnemzetiségű területein bukkan fel, míg Erdélyben Szolnokdobokában is nyomára akadunk. A magyar pásztor szellemisége könnyörgő dallal próbált megküzdeni a szárazsággal:

Kiszáradt a tóbul mind a sár, mind a víz,
 A szegény barom is csak az egekre níz.
 Istenem, Istenem! Adj egy csendes esőt,
 A szegény baromnak jó legelő mezőt.

A Maros—Szeged—Kalocsa vonaltól délre fekvő területen sok délkelet európai jellegű műveltségi elem zsúfolódott össze. Ilyenek a szántalpakon nyugvó, sövényből font, deszkából épített gabonás hombárok, a viselet díszítésénél a fémszálak alkalmazása, a paprika termesztése, a láncon lógó rézbográcsban való főzés, amely Tolnán, Baranyán át Somogyig megtalálható. Elterjedésük fedi a vegyes nemzetiségű területek északi határát. Ahol előfordulnak, erősebben fellép a mediterrán rassz is. Délről nyomulnak észak-északkelet felé s ez a terjedési irányuk megfelel a dinári rassz török hódoltság alatti és utáni előnyomulásának

A sárköziek, ormányságiak, somogyiak, míg nyelvjárásukban sok középalföldi sajátást (ö-zés) őriznek, műveltségi képükkel az Alföld déli részéhez s a szomszédos szlavóniai területekhez csatlakoznak. Itt egy igen érdekes jelenséget vehetünk észre. Az ö-ző alföldi nyelvjárásnak a Dunántúlon való elterjedése (Sárköz, Baranya, Somogy), több helyen fedi a kaukázusi-mongoloid vagy újabb elnevezéssel az „alföldi” rassznak déldunántúli fellépését. A dunántúli pásztorkodást az alföldivel szemben az erdei legeltetés, makkoltatás jellemzi. A pásztorművészet (Somogy, Zala) itt sokkal fejlettebb. A Nagykanizsától Pápán át húzott vonaltól nyugatra a népi műveltséget sok közös vonás kapcsolja egybe (hajdinatormesztés, előalpesi műveltségi elemek fellépése) s ez a terület egybeesik a nyugatdunántúli nyelvjárás területével (jellemez pl. az *ie, uo, üo*, kettős magánhangzók ejtése), ahol a leggyakoribb az alpi rassz előfordulása is. A Dunántúl műveltsége sokkal tagoltabb, mint az Alföldé: változatosabbak a földrajzi tájak, változatosabb a műveltség is.

Az ú. n. északnyugati nyelvjáróterület, amely a palóc nép-területet is magába foglalja, nem egyezik a műveltségi határral. Jelleme az u. n. illabiális rövid *á*, a labiális hosszú *â* (pl. *ápám*) s az erős *ë*-zés. A nyelvjárás déli határa a Jászságtól délre, a Ráckeve—Cegléd—Szolnok vonalnál ér véget. Viszont a

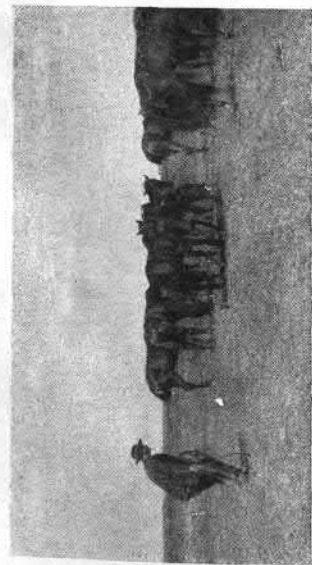
palóc műveltségi terület délen lényegileg a Cserhát—Mátra—Bükk déli lábát követi, de Budapestről északkeletre szinte a főváros határáig húzódik. Ha Budapestről vasúton Vác felé utazunk, feltűnnek a hátikosarat cipelő, rövidszoknyás parasztasszonyok, munkaközben a szántóföldön fűrészbakszerű vagy gulaalakú állványra kötött lepedőben ringanak a gyermekek; ez jelzi, hogy a Palócföld felé közeledünk.

Az Alföld északkeleti része külön nyelvjárasterület. Itt pl. nem ismerik az *ő*-zést és *ē*-zést, de jellemzi a nyelvjárást az *í*-zés (pl. *níp* = nép). Más a műveltség is, amint már arra néhány szatmári, beregi példával rámutattam. Még csak azt említem meg, hogy ezen a területen országos viszonylatban is sok napraforgót termesztenek és sok olajos ételt fogyasztanak, ami az ott elterjedt görögkatolikus vallással magyarázható. A szatmári, beregi s a palóc terület műveltsége és a keleti rassznak az Alföld középső részétől északkeletre fokozódó gyakorisága között kell valami összefüggésnek lenni. A palócoknál a mongoloid rasszelemek előfordulása a magyar műveltségi elemeket hordozó népesség viszatükörözője, viszont a keletbalti rasszelemek a palóc néptestben részben másodlagosak s a felszívott szlávsaágról tanuskodnak.*) A felszívott szlávsaá kultúrarca bontakozik ki a palóc népi műveltség kétségkívül szláv néprajzi elemeiből (kürtös kemence, vízvetős háztető, függőbölcsök, kiséjárás), amelyek természetesen terjedtek a rasszoktól függetlenül is.

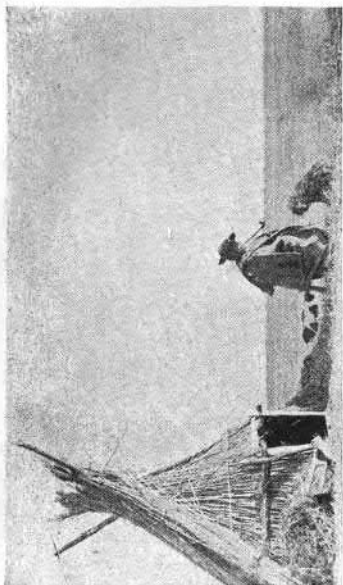
Erdély északi része a Nagyszamos vonaláig gazdag szláv néprajzi jellegzetességekben. Sok olyan egyszerű fatárgyat találunk, amelyek földrajzi elterjedése a Kárpátokon túl Északlengyelországig követhető. De a szláv beolvadásra valló szőke, kékszemű típusokkal csak a románok között találkozunk, a szórványmagyaroknál nem.

A székelyek és kalotaszegiek műveltsége magasan felette áll a románokénak. A románok őket utánozzák, építkezésük, vi-

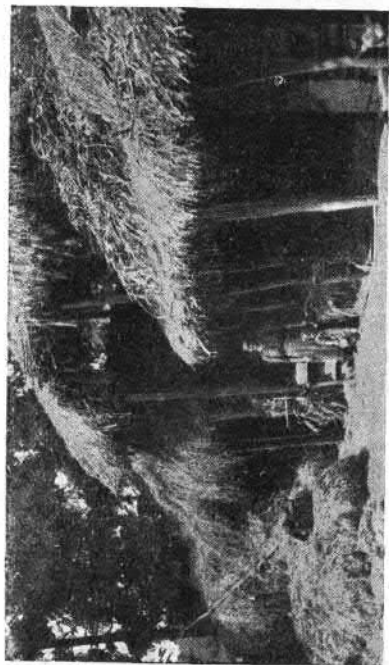
*) A fenti szláv néprajzi jelenségeket mi itt a másodlagos keletbalti rasszelemekkel állítjuk párhuzamba és kapcsoljuk össze: „... a mai magyar nemzettestben lévő keletbalti rasszelemek kétféle eredetűek. Egyrésztük a honfoglalás után különböző időben főleg északról betelepített és beszivárgott, más, mégpedig tetemes részük azonban kétségkívül honfoglaláskori, tehát törzsökös magyar,” — írja *Bartucz L.* A magyarság faji összetétele c. tanulmányában. (Magyar Statisztikai Szemle, 1939. XVII. 4. sz. 344. l.)

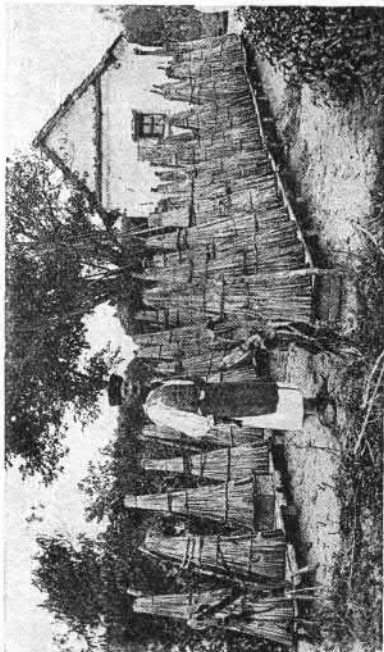
40. Pányvavető csikós a Hortobágyon

41. Hortobágyi juhász, nádkunyhója előtt

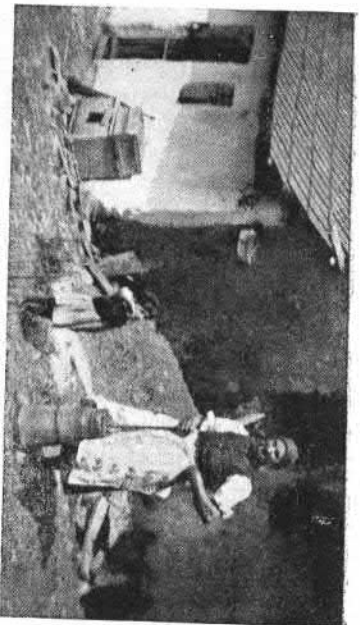
42. Takarmánypajta (Szilasbaltás, Veszprém vm.)

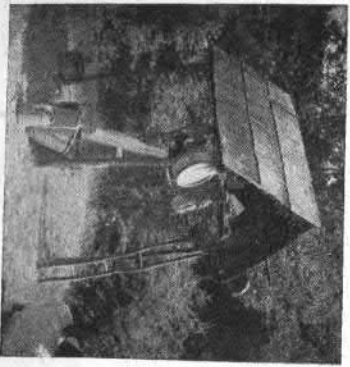
43. Méhes (Kórógy, Szerém vm.)

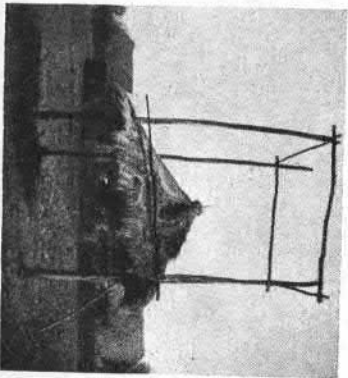
44. Hidas (disznóól) Veszprém vm.-ben

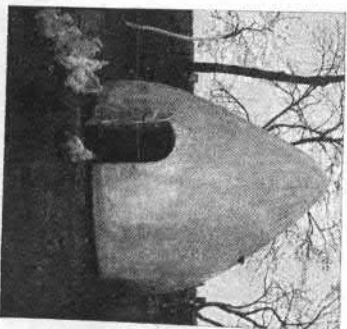
45. Valkőpülés (Pusztalau, Abauj-Torna vm.)

46. Sajszárlító "komárnnyik"
(Domokos, Szolnok-Doboka vm.)

47. Szénatartó "ábara"
(Dercen, Bereg vm.)

48. Kerek tyúkói a makói tanyákon

seletük, gazdálkodásuk számtalan elemét átveszik. Ha román műveltségi javak át is kerülnek a magyarsághoz, azoknak magyar életük van. Viszont a magyar kulturjavak a románoknál a magyar életforma felé való igazodást jelentik. A kalotaszegiek és székelyek nyelvjárása jól elkülönül egymástól, de a műveltségnek is éppenúgy megvannak az egyéni jegyei (l. pl. székelykapu, a kalotaszegi és a székely viselet közötti különbség). A székelységnél fellépő dinári rasszelemek és a műveltség kapcsolatának lehetősége vagy függetlenségének kérdése még nem áll előttünk világosan.

Általában nemzetiségeink a magyaroktól átvett néprajzi elemekkel kiszakadnak hagyományos műveltségükből és a magyar életforma felé igazodnak. A magyar életforma mindig és mindenütt a lelki mélységekig alakító hatással van rájuk. Ennek legszebb példája, hogy a magyar történelem számtalan alakja megragadta őket és Hunyadi János, Mátyás király, Rákóczi, Kossuth Lajos, stb. előkelő helyet kapott a szláv és román néphagyományokban. Viszont román és szláv történeti alakok a magyar néphagyományokban nincsenek.